

Phuresidente Cyril Ramaphosa: Angulo wa Afrika-Dzonga eka Ntungukulu wa COVID-19

Union Buildings, Tshwane

25 Mawuwani 2021

MaAfrika-Dzonga varikwerhu,

Himpfhuka ndzi vulavula rohetelela na n'wina khumemune wa masiku lama hundzeke, a hi ri eku lweni ka nyimpi eka mindzilekana yimbirhi – wosungula a hi ri eku lweni ni khoronavhayirasi leya khombo swinene, wavumbirhi a hi ri lweni ni swiendlo swa lava a va lava ku tisa nkatshamiseko ni hansahansa.

Hi hlengeletile hinkwaswo swa swipfuno swa hina ku vuyelerisa ntshamiseko na ku rhula eKwaZulu-Natal na le Gauteng, ku tiyisisa leswaku hi tshamisekisa xiyimo ni ku tiyisisa leswaku madzolonga ya mavhiki mambirhi lama hundzeke ya herisiwa.

Ku herisa mikitsikitsi leyimbirhi, hi fanele hi teka magoza yo hlaya hi xihatla.

Xosungula, hi fanele hi sivela ku hangalaka ka khoronavhayirasi ni ku hunguta nkhumbo wa yona eka migingiriko ya ikhonomi.

Xavumbirhi, hi fanele hi hatlisisa nongonoko wa nsawutiso leswaku vunyingi bya MaAfrika-Dzonga lavakulu va kota ku sawutisiwa ku nga si hela lembe.

Xavunharhu, hi fanele hi tiyisisa leswaku ku rhula na ntshamiseko swa hlayisiwa etikweni hinkwaro ni leswaku ku nga ha vi ni timhangu tin'wana ta madzolonga.

Xavumune, hi ku hlamula eka ntungukulu ni ka madzolonga lama nga kona sweswi, hi fanele hi nyika nseketelo ni ku tisa ku vevukeriwa eka miti leyi nga swela, ni ku kota ku vevukisa ku tikeriwa loku va hlanganaka na kona ni ku hunguta ndlala.

Xavuntlhanu, hi fanele hi pfuna mabindzu ku pfuka hi vuntshwa. Lawa i mabindzu lama khumbiweke hi ku phangeriwa ni ku onhiwa ka nhundzu ni lama khumbiweke hi ntungukulu ni magoza ma nkoka lama tekiweke ku lawula xiyimo.

Xohetelela, hi dinga ku hatlisisa ku simekiwa ka Kungu ra Ikonomi yo Aka hi Vuntshwa na Nhlakarhelo (ERRP) ku aka ikonomi ya hina hi vuntshwa, ku tumbuluxa mitirho na ku lawula ka kula ko katsa hinkwavo.

Ntungukulu wa khoronavhayirasi i nxungeto lowukulu eka vutomi ni rihanyu ra vanhu va ka hina ni le ka nhlakarhelo wa ni ku antswisa ikonomi ya hina.

Hikokwalaho, hi dinga ku ya emahlweni hi endla xin'wana ni xin'wana lexi nga ka matimba ya hina ku lawula ku hangalaka ka xitsongwatsongwana lexi.

Tinhlayo leti nga kona sweswi tikomba leswaku hi se hi hundzile swinene eka nhlohlori ya gandlati ra vunharhu ra mitluletavuvabyi, hambileswi ku nga ni tindhawu tin'wana etikweni laha ha ha dinga ku khumbeka hi tona hikwalaho ka mipimo ya mitluletavuvabyi leyi nga si kombaka ku chika.

Magoza lawa hi ma tekeke eka 28 wa masiku lama hundzeke, swin'we ni ku landzeleriwa loku yaka emahlweni hi MaAfrika-Dzonga ka magoza yo sirhelela ya rihanyu ya nkoka, swi tirhile kahle ku hunguta mpimo wa mitluletavuvabyi.

Nhlayo ya nhlaxoxikarhi ya mitluletavuvabyi yintshwa ya siku ni siku eka vhiki leri nga hundza a yi ri kwalomu ka 12 000 ya timhangu letintswa hi siku, leswi kombisaka ku chika hi 20% eka vhiki leri hundzeke.

Eka mavhiki mambirhi lama hundzeke, nhlayo ya mitluletavuvabyi yintshwa eGauteng – lowu a wu ri xivindzi xa gandlati ra vunharhu – wu chikile hi katsongotsongo.

Hambiswiritano, tanihilaha hi voneke hakona nkarhi lowu nga hundza, ku ni ku hambana lokukulu exikarhi ka swifundzakulu.

Loko mitluletavuvabyi wu karhi ku ya ehansi eGauteng, ntlulelo wuntshwa wa siku na siku eKapa-Vupeladyambu, Kapa-Vuxa na KwaZulu-Natal wu nyanya ku ya ehenhla.

Nakambe ku ni ku ya ehenhla loku vilerisaka ka mitluletavuvabyi eKapa-N'walungu endzhaku ka ntshamiseko wa nkarhi wo leha.

Eka timhangu leti hinkwato, mitluletavuvabyi yi vangyiwa hi muxaka wa Delta, lowu tanihilaha hi boxeke hakona ekusunguleni leswaku wu tlulela hi ku hatlisa kutlula mixaka ya nkarhi lowu nga hundza.

Sweswi, kutlula leswi nga tshama swi va xiswona, hi dinga ku landzelela magoza yo sirhelela ya masungulo ku hunguta ku hangalaka ka xitsongwatsongwana kusuka eka munhu un'wana kuya eka lowun'wana.

Ha swi tiva leswaku tihlengelletano ta le ndzeni ka miako, ngopfungopfu eka tindhawu leti nga na nkholuko wa moya wa xiyimo xa le hansi, hi tona xivangelokulu xa ku tumbuluka ka swiindleko swa xihangalasiluku xitsongwatsongwana hi ku hatlisa.

Hi boheka hi yisa emahlweni ku ambala swipfalaxikandza swa hina mikarhi hinkwayo loko hi ri exikarhi ka vanhu, hi siya mpfhuka lowu ringaneke exikarhi ka vanhu ni ku tiyisisa leswaku nkarhi hinkwawo mafasitere ma pfuriwa naswona ku ni nkholuko wa moya wo tenga.

Ku hunguteka ko angarhela eka mitluletavuvabyi yintshwa swi vula leswaku swa koteka ku olovisa swin'wana swa swipimelo swa tihlengelletano hi switsongotsongo, ku fambafamba ni ku xavisiwa ka xihoko.

Hi ku leteriwa hi swibumabumelo swa Komiti yo Tsundzuxa ya Vaholobye ya COVID-19, ni switsundzuxo swo huma eka Khabinete yo Hlanganisa ya le ka Hofisi ya Phuresidente, Khabinete nhlikanhi wa namuntlha yi kunguhate leswaku tiko ri nga susiwa eka Levhele ya Vulemukisi leyi Fambelanisiweke ya 4 kutani ri yisiwa eka Levhele yo Lemukisa leyi Fambelanisiweke ya 3.

Leswi swi ta sungula ku tirha eku fambeni ka nkarhi madyambu walawa loko se swinawana swi gazetiwile.

Leswi swi vula leswaku:

- Xinawana xa ndhawu xo pimela nkarhi wa ku va u ri ekaya a xi nga cinci, xa ha ta sungula hi awara ya 10 nivusiku kutani xi hela hi awara ya 4 nimixo.
- Ku endzela eka swifundzakulu ku ya tihungasela swi nga ha sungula.
- Mabindzu lama nga riki ya nkoka ngopfu tanihi tikhefi to xavisa swakudya, tithavhene, tibara na tisenhara ta vutiolori ya nga ha pfula. Hambiswiritano, mabindzu lama ya ta dinga ku pfala hi 9 nimadyambu ku pfumelela vatirhi va wona ni vaxavi ku tlhelela emakaya ku nga si sungula xinawana xa ndhawu xo pimela nkarhi wo va u ri ekaya.
- Tihlengelletano ti ta pfumeleriwa kambe kufika eka mpimohenhla wa 50 wa vanhu endzeni ka miako ni 100 wa vanhu ehandle ka miako.

Laha ndhawu yi nga yitsongo kutlula mpimo ku amukela tinhlayo leti laha ku nga ni mpfhuka lowu ringaneke ku siyiwa exikarhi ka vanhu, kutani a ku nga pfumeleriwi kutlula 50% ta vundzeni bya ndhawu ku tirhisiwa.

Tihlengoletano ti katsa vukorhokeri bya swa vukhongeri, swiendleko swa tipolitiki na tihlengoletano to tihungasela.

Mipimo eka vundzeni bya ndhawu yi ta tlhela yi tirha eka tikhefi to xavisa swakudya, tijimi, tisenhara ta vutiolori, tindhawu ta vutiolori, tindhawu to xavisa byala, tithavhene ni tindhawu leti fanaka.

- Ku ya emikosini na le ka tindhawu to hisela mitsumbu a swi fanelangi ku tlula 50 wa vanhu naswona ku siya mpfhuka exikarhi ka vanhu ni milawu ya rihanyu yi fanele ku landzeleriwa.

Mirindzelo ni ku hlengoletana endzhaku ko lahla a swi pfumeleriwi.

- Ku xavisiwa ka xihoko kusuka eka emavhengeleni ku ya nwela ekule na ndhawu leyi swi ta pfumeleriwa kusukela hi awara ya 10 nimixo kufikela awara ya 6 nimadyambu kusuka hi Musumbhunuku ku fika Ravumune.

Ku xavisiwa ka xihoko ku nwela eka ndhawu leyi swi ta pfumeleriwa ku ya hi swipimelo swa layisense ku fikela awara ya 8 nimadyambu.

- Swikolo swi ta pfula mundzuku, hi Musumbhunuku siku ra tvu26 ra Mawuwani, ku ri karhi ku landzeleriwa swinawana swa rihanyu leswi nga fanelangiki ku tluriwa ni magoza man'wana tanihilaha swi tivisiweke hakona hi Holobye wa Dyondzo ya Masungulo.

Swa ha boha eka munhu un'wana ni un'wana ku ambala xipfalaxikandza lexi funengetaka nomu na nhompfu ya yena mikarhi hinkwayo eka tindhawu ta mani na mani.

Vini na vafambisi va miako ya mani na mani, tisenhara, mavhengele, tikhefi to xavisa swakudya, mathekisi na mabazi hinkwavo va ni vutihlamuleri hinkwavo byo tiyisisa leswaku vanhu lava nga eka miako ya vona kumbe endzeni ka swipandzamananga swa vona va ambala swipfalaxikandza.

Naswona va boheka ku tiyisisa leswaku ku ni magoza lama faneleke ma ku siya mpfhuka lowu ringaneke exikarhi ka vanhu naswona ma landzeleriwa.

Swi ni nkoka ku tsundzuka leswaku i nandzu wa vugevenga loko nhlayo ya vanhu lava nga eka miako leyi yi hundza nhlayo ya le henhla ya tikhasimende kumbe vathoriwa leyi pfumeleriwaka.

Loko hi karhi hi olovisa swipimelo, hi boheka ku tsundzuka leswaku mitluletavuvabyi ya ha ri ehenhla na leswaku hi dinga ku ya emahlweni ku tikhoma hi vurhonwana.

Tanihiloko mikarhi hinkwayo hi ri karhi hi vula, xitlhavana xa hina xo tirha swinene eka ku lwa ni COVID-19 i pfhumba ra nsawutiso leri tirhaka hi ku hetiseka na ku va ro angarhela.

Eka mavhiki mangarimangani lama hundzeke, pfhumba ra hina ra nsawutiso ri vile ni ku humelela lokukulu.

Sweswi hi nyika ku tlula 240 000 ya swisawutisi siku rin'wana ni rin'wana ra vhiki.

Eka n'hweti leyi hundzeke, nhlayo leyi a yi yime kwalomu ka 100 000 ya swisawutisi hi siku evhikini.

Hikwalaho ka sweswo, sweswi hi nyikile kutlula 6.3 wa timiliyoni ta swisawutisi, hi ri na kutlula 10% ta rixaka ra ka hina ra leri ri kumeke mpimamurhi wa xisawutisi.

Leswi swi kotekile hi ku tirhisana swinene ka mfumo ni sekitara leyi ngariki ya mfumo naswona hi nseketelo wa matimba wa vatirhisaniculobye van'wana.

Eka mavhiki lama taka, hi ta tlakusa hi ndlela yo tivikana mpimo wa nsawutiso.

Hi le ku engeteleni ka nhlayo ya tindhawu ta nsawutiso na ku antswisa sisiteme yo titsarisela ya nsawutiso.

Hi ta tlhela hi engetela vuswikoti bya hina bya nsawutiso emaheleni ya vhiki.

Sweswi hi ta pfumelela vanhu lava nga ni malembe ya le xikarhi ka 18 na 34 ku sawutisiwa kusukela hi siku ra vu1 ra Ndzati 2021.

Leswi swi ta tlhandlekela eka mitlawa ya malembe hi vukhale leyi eka nkarhi wa sweswi yi nga ringanela, leyi ku nga un'wana ni un'wana loyi nga ni kutlula malembe ya 35 hi vukhale.

Sweswi hi kota ku pfumelela vanhu ku ta eka tindhawu ta nsawutiso hambu va nga titsariselangi kutani va titsarisela va tlhela va sawutisiwa.

Ku tlakuka loku ko tivikana eka mpimo wa nsawutiso ku endliwa ku koteka hikokwalaho ko antswisa mphakelo wa swisawutisi.

Eka tin'hweti timbirhi kufika eka tinharhu leti landzelaka, hi kunguhata ku amukela kwalomu ka 31 wa timiliyoni ta mipimamurhi yo tlhandlekela kusuka eka Pfizer na Johnson & Johnson.

Nkunguhato lowa mphakelo wu vula leswaku ku ta va ni mipimamurhi ya swisawutisi leyi ringaneke eka lembe hinkwaro.

Hi khatsile ndzima yo hmarisa eka ku tirhana na mitlhontho leyi hi langutaneke na yona tanihi tiko ni le ka tikokulu hinkwaro ku fikelela swisawutisi.

Hikokwalaho ka mikanerisano na tikhamphani to endla mirhi ni mifumo ya tiikhonomi leti hluvukeke yo hambanahambana, tiko ra ka hina na tikokulu ra ka hina swi kotile ku kuma swisawutisi naswona swi kota ku endla swisawutisi eka tikokulu ra ka hina.

Aspen leyi kumekaka eGqeberha kusukela hi Nhlangua yi ta va yi endlela tikokulu ra Afrika ntsena swisawutisi.

Mavhiki mangarimangani lama hundzeke Nhlanguano wa Rihanyu wa Misava wu hlawule Afrika-Dzonga tanihi tiko leri nga ta endla swisawutisi.

Eka masiku mangarimangani lama hundzeke, Biovac Institute eKapa Town yi thoriwile ku endla xisawutisi xa Pfizer-BioNTech xa COVID-19 ku hangalasiwa endzeni ka tikokulu ra Afrika.

Loko ha ha ri ni mphakelo wo ringanela wa swisawutisi swa xinkadyana, hi boheka ku tiyisisa leswaku mphakelo lowu wu fikisiwa hi nkarhi handle ka nkavanyeto.

Nakambe swi ni nkoka ku veka tihlo eka ku tumbuluka ka mixaka yintshwa na ku kota ku kuma swisawutisi swa nkarhi lowu taka leswi swi fambelanisiwaka na mixaka leya xitsongwatsongwana.

Ndzi hlohlotela MaAfrika-Dzonga hinkwavo ku titsarisela nsawutiso hi xihatla loko va fikelela, ku nga va ku ri hi inthanete, hi WhatsApp kumbe USSD, kumbe hi ku bela riqingho eka nomboro ya mahala ya 0800 029 999.

MaAfrika-Dzonga varikwerhu,

Eka mavhiki mambirhi lama hundzeke, swifundzakulu swa KwaZulu-Natal na Gauteng swi hlaseriwile hi swendlo leswi lawuriwaka, leswi kunguhatiweke na ku va swa mavomu swa madzolonga, leswi nga tumbuluxeriwa ku pfuxa nkatshamiseko.

Leswi swi vange ku lahlekeriwa ka kutlula 300 ya vutomi, ku phangeriwa ka mavhengele, tiguxete na tifeme , ku onhiwa ka swimakiwakulu swa nkoka, ni ku kavanyetiwa ka ikhonomi ya tiko.

Ha ha hlayela ntsengo hikwalaho ka madzolonga lawa, ni ku amukela ku onhakeriwa loku ku ma siyeke.

Ndzi vulavula hi vutomi lebyi komisiweke, ni mindyangu leyi lahlekeriweke hi varhandziwa va yona.

Ndzi vulavula hi n'wini wa bindzu loyi hi siku rin'we a lahlekeriweke hi bindzu leri swi n'we tekeleke malembe lamo tala ku ri aka.

Na hi vamanana na vatatana lava nga lahlekeriwa hi mitirho ya vona eka tiguxete leti hisiweke, lava nga ha tiviki ni ndlela leyi va nga ta phamela vana va vona hayona.

Hi ni vutihlamuleri byo seketela lava khumbiweke hi madzolonga lawa, ni ku tiyisisa leswaku swi nga ha humeleli nikan'we.

Ku tiyisisa leswaku ku rhula na ntshamiseko swa hlayisiwa, ngopfungopfu eKwaZulu-Natal ni le Gauteng, hi engeterile ku rhumeriwa ka swirho swa SAPS na SANDF.

Hi hlayise vurhumiwa lebyi eka tindhawu leti tekiwaka ti ri ni khombo lerikulu, ni le ka swimakiwakulu swa ikhonomi na swa mfumo swa nkoka, tisenhara ta mabindzu, tiguxete na tifeme.

Nakambe mavuthu ya vusirheleri ya ni vutihlamuleri byo vona leswaku magondzo yo fambisa swa vuphakeri bya nkoka ma pfulekile ni ku sirhelela vufambisi bya tinhundzu.

Hikwalaho ka magoza lawa, hi swi kotile ku tlherisela ku rhula eka tindhawu leti khumbekeke ni ku tlherisela mahlaluko, tindlela ta switimela ni vutleketli bya le magondzweni leswaku ma tirha hi ku hetiseka.

Milavisiso eka madzolonga lawa ni lava va ma kunguhateke yi le ku yeni emahlweni, yi rhangeriwe hi tiyuniti ta hina ta nsindziso wa nawu na ntirho lowu kongomisaka, hi xikongomelo xa ku khoma hi ku hatlisa na vuchuchisi lebyi tirhaka kahle.

Ku vekiwile magoza yo hlawuleka ku lawula nhlayo ya le henhla ya vaehleketeleriwa lava khomeriweke milandzu yo yelana ni nkatshamiseko lowu.

SAPS va pfuxetile Qhinga ra Vuphorisa bya Muganga eka tindhawu etikweni hinkwaro, leri ri katseke vaaki eka ku sivela timhangu tin'wana ku humelela.

Ndzi lava ku swi veka erivaleni leswaku nawu ni ku rhula swi ta hlayisiwa.

Ka ha ta va ni lava nga khomiwa, ngopfungopfu lava va ehleketeteke, va kunguhateke xikan'we na ku humelerisa swiendlo leswi swi vangeke ku onha lokukulu ni ku lahlekeriwa hi vutomi.

Hambiloko ku hola ku fikeleriwile eka tindhawu leti, nkhumbo wa madzolonga ni ku onha wu ya emahlweni wu vavisa miti, vatirhi na mabindzu.

Sweswi hi le ku tekeni magoza ku hlayisa vutihanyisi bya timiliyoni ta vanhu lava xungetiweke hi havumbirhi bya ntungukulu na nkantshamiseko.

Madyambu lawa hi ta tivisa magoza yo hambanahambana ku seketela nhlakarhelo wa ikhonomi ni ku phalala lava nga swela na lava nga sirhelelekangiki hikokwalaho ka magoza lawa hi bohekeke ku ma rhwexa ku lwisana na COVID-19.

Ku seketela lava nga riki ni tindlela to tihanyisa hi voxo, hi tlherisela Mphalalo wa Vanhu wa Malimpfuneto ya Ntshikelelo ku nyika hakelo ya n'hweti na n'hweti ya R350 kufikela ekuheleni ka Nyenyankulu hi 2022.

Leswi swi endliwile swi koteka hi ku antswanyana loku hi ku voneke eka nhlengeleto wa hina wa malinhleleto.

Hi le ku ndlandlamukiseni ka nhlayo ya vanhu lava nga ringanela ku pfuniwa hi malimpfuneto leyi hi ku pfumelela vahlayisi lava nga tirhiki lava eka nkarhi wa sweswi va kumaka Malimpfuneto wa Nhlaysi wa Vana ku endla swikombelo.

Vuxokoxoko hi mayelana na ku vuyisiwa a malimpfuneto leyi, ku katsa ni ndlela yo endla swikombelo, swi ta tivisiwa ku nga ri khale.

Leswi swi ta ehenhla ka matimba ya sisiteme ya hina ya nsirhelelo wa vaaki lowu nga kona sweswi, leswi swi nga wun'wana wa mifikelelo leyikulu ya xidemokirasi xa hina.

Ku tlhandlekela eka mpfuno wa swakudya lowu nyikiwaka hi Ndzawulo ya Nhluvukiso wa Vanhu, mfumo wu ta hakela R400 wa timiliyoni eka Nkwama wa Mphalalo wa Mikitsikitsi ya Nhlayiso wa Ximunhu lowu nga tumbuluxiwa hi Nkwama wa Nseketelano ku pfuna hi swilaveko swa xihatla eka miganga leyi khumbhekeke.

Nakambe hi simeka magoza ku pfuna mabindzu ku aka hi vuntshwa.

Mpfuneto wa xihatla i ku tiyisisa leswaku mabindzu lama nga onhiweke kumbe ku phangeriwa ma kota ku pfuka hi vuntshwa ni ku pfula hi xihatla hilaha swi kotekaka hakona.

Hi rin'wana ra matiko mangarimangani emisaveni lama nga ni khampani ya ndzindzakhombo leyi nga ehansi ka vun'wini bya mfumo, SASRIA, lowu nyikaka nsirhelelo eka timhangu ta madzolonga ya vaaki, switereko, mikitsikitsi na nkantshamiseko.

Mabindzu lama nga ni ndzindzakhombo ma ta kuma mpfuno eka SASRIA.

SASRIA wu tinyiketele ku hatlisisa ku hakela swikoxo swa ntiyiso, kutani yi tirhisana ni vanyikandzindzakhombo vo ka va nga ri va mfumo ku tiyisisa leswaku swikambelo swi hetisisiwa hi xihatla.

Mfumo wu ta tiyisisa leswaku SASRIA yi kota ku hetisisa miboheko ya yona hinkwayo naswona yi ta nyika nseketelo wihi ni wihi lowu faneleke eka xiyimo lexi.

Hambiswiritano, hi ku tlhandlekela, mabindzu man'wana lama nga khumbiwa hi madzolonga lawa ma nga va ma nga ri ni ndzindzakhombo.

Leswi swi katsa mabindzu lamatsongo ni ma le xikarhi yo tala, ma nga va ya ximfumo kumbe ma nga ri ya ximfumo.

Yo tala ya mabindzu lama ma lahlekeriwile hi hinkwaswo, naswona a ma nge swi koti ku tlhela ma tipfuxa hi vuntshwa.

A hi nga ma tshiki hi nkarhi lowu ma lavaka mpfuno.

Hikokwalaho hi le ku tirheni ku ndlandlamuxa nseketelo eka mabindzu lama nga riki ni ndzindzakhombo lama khumbiweke hi madzolonga.

Mfumo wu ta vekela etlhelo mali hi xikongomelo lexi kutani ku nga ri khale hi ta tivisa ndlela leyi mabindzu lawa ma faneleke ku endla swikombelo swa nseketelo hayona.

Nakambe hi ta rhangisa emahlweni hi vuntshwa ku hakela tiSMME leti khumbiweke hi ntungukulu lowu hi ku tirhisa ndlela ya ku hakela kan'we mpfuxeto wa bindzu.

Naswona hi karhi hi tirha ni mabindzu lamakulu ku kuma tindlela ta mpfuneto eka nseketelo wa tiSMME, ku tumbuluxiwa ka mitirho ni ku herisiwa ka ndlala na vusweti.

Eka mavhiki mambirhi lama hundzeke, hi tivisile leswaku xikimi xa *TERS* xa *COVID-19* xi ta ndlandlamuxiwa eka tisekitara leti nga khumbiwa hi swipimelo swa Levhele ya Vulemukisi ya 4 hi nkarhi wa masiku ya 28 lama hundzeke.

Swikombelo swa nkarhi lowu swi pfuleriwile, naswona UIF yi ta humelerisa ku hakela hi xihatla hilaha swi kotekaka hakona ku seketela vatirhi lava nga kumangiki malinghena.

Xa nkoka swinene, UIF wu nyika nseketelo wa malinghena eka vatirhi hinkwavo lava nga lahlekeriwa hi mitirho hikokwalaho ka nkatshamiseko lowa ha ku humelelaka.

Leswi swi ta tiyisisa ku hlayisiwa ka mitirho ni leswaku vatirhi va ya emahlweni va kuma malinghena loko mabindzu ma ha teka nkarhi ku akiwa hi vuntshwa.

Loko xikimi xa *TERS* xa ha nyikile nseketelo wa nkoka eka tisekitara to tala leswi a swi tsandzeka ku tirha, ka ha ri ni swilaveko swo nyika mphalalo wo yisa emahlweni ku pfuna mabindzu leswaku ya hlakarhela.

Hikokwalaho hi le ku ndlandlamuxeni ka Xihlohloteri xa Xibalo xa ku Thoriwa ku ringana tin'hweti ta mune ku katsa mutirhi wihi ni wihi loyi a holaka ehansi ka R6 500 na ku engetela ntsengo wa xihlohloteri hi kufika eka R750 hi n'hweti.

Leswi swi ta hlohlotela vathori ku thola ni ku hlayisa vatirhi, ngopfungopfu lava nga eka mabindzu yo xavisa mpahla na tisekitara ta swa mafundza leti nga khumbeka swinene.

Naswona hi ta tlherisela endzhaku ku hakeriwa ka swibalo swa PAYE ku ringana tin'hweti tinharhu ku pfuna mabindzu hi nkholuko wa mali wo engetela, laha ku nga ntlheriselo endzhaku wa xikan'wekan'we wa 35% ta miboheko ya PAYE ya vathori lava malinhlegeto lowu nga ehansi ka R100 ra timiliyoni.

Ku hakeriwa ka swibalo swa nhundzu ya laha tikweni hi sekitara ya xihoko swi ta tlheriseriwa endzhaku ku ringana nkarhi wa tin'hweti tinharhu, ku olovisa ndzhwalo ehenhla ka sekitara leyi loko yi ri karhi yi hlakarhela.

Miphalalo leyi yi endleriwa ku engetela mphalalo wo tala hi laha swi kotekaka hakona eka vanhu na mabindzu lama lavaka nseketelo, kambe wu nga tsanisi ku yiseka emahlweni hi swa timali.

A ku na tiko leri nga langutelaka ku kula ka ikhonomi ya rona, kumbe ku hanya hi ku rhula ni ntwanano, loko vaaki va rona vo tala va tshama va nga tekeriwi enhlokweni, va ri ni ndlala naswona va khirhiwa.

Nkhumbo wa swiendleko leswa ha ku vaka kona eka ikhonomi ya hina wu endlile ku simekiwa ka ERRP yi va ni nkoka swinene.

A hi ri karhi hi tirha ni vatirhisaniikulorhi hi magoza lawa hi nga wa tekaka ku tirhana na vusweti, ku hatlisisa ka nsimeko wa miantswiso, ku hatlisisa ku kula ni ku tumbuluxa mitirho.

Hi ta tivisa leswi faneleke ku endliswa eka mhaka leyi ku nga ri khale.

MaAfrika-Dzonga varikwerhu,

Xitandzhaku xa madzolonga lama ha ku humelelaka eka ntshembo wa vavekisi i nxungeto lowukulu swinene eka nhlakarhelo wa hina.

Hi karhi ha teka magoza ya ku tiyisisa vuswikoti ni ku tiyimisela ka mavuthu ya ka hina ya vusirheleri ku sivela timhangu leti fanaka eka nkarhi lowu taka.

Leswi swi katsa ku angula hi ku hatlisa na ku teka xibocho hi ku hatlisa eka swiviko leswi swi hi nga eku swi kumeni swa ku tikoxela timali swi nga ri enawini hi mitlawa ya swigevenga tanihiloko mabindzu ma ri karhi ma sungula ku hlakarhela, ngopfungopfu eKwaZulu-Natal.

Un'wana ni un'wana loyi a xungetaka kumbe ku tinghenelerisa eka madzolongu u ta langutana ni matimba ya vukari bya nawu.

Tanihiloko hi amukerile leswaku angulo wa hina a wu ri lowu nonokeke kutlula mpimo, mavuthu ya ka hina ya vusirheleri yi kombisile leswaku ya kota ku tisa ntshamiseko na ku rhula.

Ngopfungopfu, MaAfrika-Dzonga va kombisile misava leswaku hi tiyimiserile eka mfumo wa xidemokirasi, leswaku a hi yimi ni madzolongu ni vugevenga, na leswaku hi ta lwisana na wihi kumbe wihi loyi a ringetaka ku tisa nkatshamiseko eka tiko ra ka hina.

Matimba ma hina lamakulu ma le ka Vumbiwa ra hina, eka nsirhelelo lowu ri wu nyikaka timfanelo ta hina ni mitshunxeko ya hina, ni le ka rixaka ra ka hina ro pfuleka na ku va ra xidemokirasi.

Mfumo wa hina wa Vumbiwa wu yimile wu nga ninginiki.

Loko hi ri karhi hi aka hi vuntshwa tiko ra ka hina kusuka eka switandzhaku swa madzolongu na kusuka eka nkhumbo wa ntungukulu lowu, a hi endleni leswi Vumbiwa ra hina ri hi kombelaka ku endla swona.

Hi boheka ku yisa emahlweni hi herisa ku avana ka nkarhi lowu hundzeke kutani hi tumbuluxa rixaka leri simekiweke eka mikhuvanene ya xidemokirasi, vululami bya vanhu na timfanelo ta ximunhu ta masungulo.

Masungulo ya xidemokirasi xa hina ma simekiwile eka ku rhandza ka vanhu.

Ku tiyisa xidemokirasi xa hina hi komberiwa ku antswisa ndzingano wa risima ra vutomi bya vaakatiko hinkwavo na ku tshunxa vuswikoti bya munhu un'wana na un'wana.

I vutihlamuleri bya hina bya nhlanganelo tanihi MaAfrika-Dzonga ku tirhisana ku aka Afrika-Dzonga leyi nga na vun'we na ku va ya xidemokirasi ku kota ku teka xiyimo xa yona lexi nga yi fanela tanihi tiko leri ti fumaka eka ndyangu wa tinxaka.

A hi khomaneni hi mavoko hi ya emahlweni hi aka Afrika-Dzonga ya milorho ya hina swi nga ri ni mhaka mitlhontlho yo tala leyi hi langutanaka na yona.

Xikwembu a xi sirhelele vanhu va ka hina.

Nkosi Sikelel' iAfrika.

Morena boloka setjhaba sa heso.

Xikwembu katekisa Afrika-Dzonga.

Mudzimu fhatutshedza Afrika Tshipembe.

God seën Suid-Afrika.

Ndza khensa.